

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

دانشکده علوم و فنون قرآن تهران

پروژه تحقیقاتی کارشناسی ارشد رشته

علوم قرآن مجید

موضوع:

بررسی مبانی، قواعد و روش تفسیری تفسیر

قرآن مهر

استاد راهنما:

دکتر علی غضنفری

نگارنده:

عبدالباسط مرادی

خرداد ماه ۱۳۹۲

**کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم –
دانشکده علوم و فنون قرآن تهران می باشد.**

**چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم –
دانشکده علوم و فنون قرآن تهران با تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی دانشگاه
باشد.**

باسمه تعالی

صورت جلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد

«يُرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ» (مجادله. ۱۱)

با استعانت از الطاف الهی و در سایه عنایات ائمه اطهار علیهم السلام جلسه دفاع از پایان نامه آقای عبدالباسط مرادی با عنوان «روش شناسی تفسیر قرآن مهر» با راهنمایی آقای دکتر علی غضنفری جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در تاریخ ۹۲/۰۳/۱۳ در دانشکده علوم و فنون قرآن تهران برگزار گردید.

هیات محترم داوران، ضمن استماع به خطابه دفاعیه و توضیحات دانشجوی و اساتید محترم راهنما و مشاور، پس از بررسی و مشورت، این پایان نامه را با درجه عالی ؛ بسیار خوب ؛ خوب ؛ قابل قبول و با نمره (به عدد) (به حروف) پذیرفتند.

مشخصات و امضای هیئت داوران

سمت	نام و نام خانوادگی	امضاء	سمت	نام و نام خانوادگی	امضاء
استاد راهنما	محمد غضنفری		استاد داور ۲		
استاد مشاور	محمد مرادی		نماینده دانشکده		
استاد داور ۱	سید علی حسینی		ملاحظات:	تاریخ زمانیه ۹۲، ۰۳، ۱۳ در نمره ۱۸۱ - ۲/۴ با تأیید دستگرس ۲۰/۳/۹۲	

معاونت پژوهشی:		معاونت آموزشی و تحصیلات تکمیلی:	
----------------	--	---------------------------------	--

شماره ثبت: ۱۰۹۳۲/۱۰۰۵ تاریخ: ۹۲، ۰۳، ۱۳ اقدام کننده: محمد مرادی امضاء:

تقدیم به:

پیشگاه مقدس انسان کامل، مظهر جلال و جمال خدا؛ پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله)

تقدیر و تشکر:

سپاس یزدان پاک را که دیباچه‌ی زندگی را به زیبا نگاره‌ی قلم جلوه نماید. و چنان خالی آدمی را به علم و معرفت فروزان آورد تا در امتداد هستی ما را به نقطه‌ی پر حرفی از پیشگفتار دفتر دانش لیاقت عطا فرماید.

از استاد محترم جناب آقای دکتر غضنفری که با راهنمایی بی‌دریغ‌شان مرا در انجام این پژوهش یاری نمودند، و همچنین از ریاست دانشکده، زحمات فراوان مسئولان محترم آموزش، کارشناس پژوهش و کتابخانه، تقدیر و تشکر فراوان نمایم.

چکیده

تفسیر قرآن مهر، اثر دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، یکی از تفاسیر ممتاز و برجسته ی عصر حاضر است، که در سال های اخیر، بر اساس بینش و ساختار فکری جوانان نگارش یافته، و مطالب قرآن را به صورتی نوین عرضه کرده است؛ آنچه نگارنده در این تحقیق در پی آن است بررسی روش تفسیری اوست. بی شک تفسیر دکتر رضایی اصفهانی که بر اساس مبانی و قواعد تفسیری وی به انجام رسیده است، شامل مبانی عمومی همچون؛ جامعیت قرآن، قابل فهم بودن قرآن، اعجاز قرآن، مصونیت قرآن از تحریف، و مبانی خاصی همانند، لزوم توجه به ظاهر و باطن، روشن گر بودن قرآن و انسجام آیات آن است. به کار گیری قواعدی همانند ممنوعیت کاربرد اسرائیلیات در تفسیر، توجه به مفاهیم کلمات در زمان نزول و در نظر گرفتن قرائن پیوسته و نا پیوسته، از دیگر مشخصات این تفسیر می باشد.

ایشان در تفسیر مهر از روشی جامع که ترکیبی از چندین روش معتبر می باشد استفاده کرده اند و در کنار آن به روش علمی و آیات علمی قرآن کریم توجهی ویژه داشته اند، از سوی دیگر، گرایش اجتماعی در سرتاسر تفسیر ایشان قابل ملاحظه می باشد؛ به طوری که در تفسیر بسیاری از آیات، به مباحث معاصر و پیوند قرآن با زندگی اجتماعی مردم توجه کرده اند.

کلید واژها: تفسیر، مبانی، قواعد، روش، مهر، رضایی اصفهانی.

فهرست مطالب

صفحه	عناوین
۱.....	مقدمه.....
۳.....	بیان مسأله.....
۳.....	سوابق و پیشینه ی علمی موضوع.....
۳.....	سؤال های تحقیقی.....
۳.....	فرضیه های قابل بررسی.....
۴.....	هدف ها و ضرورت ها.....
۴.....	روش تحقیق.....
۴.....	جنبه های نوآوری.....
۵.....	فصل دوم: مبانی موضوع.....
۶.....	۱-۱. معرفی مؤلف تفسیر قرآن مهر.....
۶.....	۱-۱-۱. زندگی نامه علمی.....
۶.....	۱-۱-۲. فعالیت های علمی.....
۸.....	۲-۱. معرفی تفسیر قرآن مهر.....
۸.....	۱-۲-۱. توصیف کلی تفسیر قرآن مهر.....
۱۱.....	۱-۲-۲-۱. خصوصیات تفسیر قرآن مهر.....
۱۲.....	۱-۲-۳. مراحل اجرایی تفسیر مهر.....
۱۳.....	نتیجه ی فصل.....
۱۴.....	فصل دوم: مبانی تفسیر قرآن مهر.....
۱۵.....	۱-۲. مبنا در لغت و در اصطلاح تفسیری.....
۱۶.....	۲-۲. پیش فرض های بنیادین فهم و تفسیر قرآن.....
۱۷.....	۱-۲-۲. وحیانی و الهی بودن قرآن.....
۱۹.....	۲-۲-۲. انسجام قرآن.....
۲۱.....	۳-۲-۲. امکان و جواز تفسیر.....
۲۲.....	۴-۲-۲. تحریف ناپذیری قرآن.....

۲۵.....	۵-۲-۲: ساختار چند معنایی قرآن
۲۶.....	۶-۲-۲: جامعیت و جاودانگی قرآن
۳۰.....	۷-۲-۲: حکیمانه بودن قرآن
۳۲.....	۸-۲-۲: اعجاز قرآن
۳۸.....	۹-۲-۲: حجّیت ظواهر قرآن
۳۹.....	۱۰-۲-۲: نیاز و ضرورت تفسیر قرآن
۴۱.....	۱۱-۲-۲: قرائت واحد
۴۲.....	۱۲-۲-۲: هدف‌مندی و هدایت‌گری قرآن
۴۴.....	۱۳-۲-۲: زبان قرآن
۴۶.....	نتیجه ی فصل
۴۷.....	فصل سوم: قواعد تفسیری قرآن مهر
۴۸.....	۱-۳: قاعده در لغت
۴۸.....	۲-۳: تعریف اصطلاحی قواعد تفسیری
۵۰.....	۳-۳: بررسی قواعد تفسیری قرآن مهر
۵۰.....	۱-۳-۳: توجه به اهداف قرآن، سوره ها و آیات
۵۴.....	۲-۳-۳: قاعده ی جری و تطبیق
۵۶.....	۳-۳-۳: توجه به پیوستگی و ارتباط بخش های قرآن
۵۸.....	۴-۳-۳: توجه به مفاهیم کلمات در زمان نزول
۶۰.....	۵-۳-۳: پرهیز از تفسیر به رأی
۶۰.....	۶-۳-۳: ممنوعیت کاربرد اسرائیلیات در تفسیر
۶۲.....	۷-۳-۳: در نظر گرفتن انواع دلالت ها
۶۳.....	۱-۷-۳-۳: دلالت اقتضاء
۶۳.....	۲-۷-۳-۳: دلالت تنبیه و ایما
۶۴.....	۳-۷-۳-۳: دلالت اشاره
۶۴.....	۴-۷-۳-۳: دلالت مفهومی کلام
۶۵.....	۸-۳-۳: توجه به ظاهر و باطن قرآن

- ۷۲ ۹-۳-۳ رد یا قبول روایات
- ۷۳ ۱۰-۳-۳ استعمال لفظ در بیش‌تر از یک معنا و وجوه و نظائر
- ۷۴ ۱۱-۳-۳ در نظر گرفتن قواعد ادبیات عرب در تفسیر
- ۷۶ ۱۲-۳-۳ استفاده از علم در تفسیر
- ۷۹ ۱۳-۳-۳ تفسیر قرآن بر اساس منابع، مستندات و قرائن معتبر
- ۸۰ ۱۴-۳-۳ در نظر گرفتن قرائت صحیح
- ۸۲ ۱۵-۳-۳: در نظر گرفتن قرائن
- ۸۳ ۱-۱۵-۳-۳ الفاظ مشترک
- ۸۴ ۲-۱۵-۳-۳ ایجاز
- ۸۵ ۳-۱۵-۳-۳ اضمار
- ۸۵ ۴-۱۵-۳-۳ مجاز
- ۸۶ ۵-۱۵-۳-۳ کنایه
- ۸۶ ۶-۱۵-۳-۳ قرائن پیوسته و نا پیوسته
- ۸۷ ۱-۶-۱۵-۳-۳ سیاق
- ۹۰ ۷-۱۵-۳-۳ قراین پیوسته غیر لفظی
- ۹۴ ۸-۱۵-۳-۳ قراین ناپیوسته
- ۹۵ ۱۶-۳-۳ تفسیر قرآن توسط مفسر دارای شرایط و آگاهی‌های لازم
- ۹۸ فصل چهارم: روش و گرایش تفسیری تفسیر قرآن مهر
- ۹۹ ۱-۴ روش در لغت
- ۹۹ ۲-۴ تعریف اصطلاحی روش تفسیر
- ۱۰۰ ۳-۴ انواع روش‌های تفسیری
- ۱۰۱ ۱-۳-۴: منهج یا روش قرآن به قرآن

- ۱۰۱.....منهج یا روش روایی.....۲-۳-۴
- ۱۰۳.....روش عقلی و اجتهادی.....۳-۳-۴
- ۱۰۵.....روش اشاری.....۵-۳-۴
- ۱۰۷.....روش «تفسیر به رأی».....۶-۳-۴
- ۱۰۹.....معنای لغوی «گرایش».....۱-۴-۴
- ۱۰۹.....تعریف اصطلاحی گرایش تفسیری.....۲-۴-۴
- ۱۱۰.....گرایش‌های تفسیری.....۳-۴-۴
- ۱۱۱.....گرایش صوفی و عرفانی.....۱-۴-۴
- ۱۱۱.....گرایش کلامی.....۲-۴-۴
- ۱۱۱.....گرایش اجتماعی.....۳-۴-۴
- ۱۱۲.....گرایش فلسفی.....۴-۴-۴
- ۱۱۳.....گرایش علمی.....۵-۴-۴
- ۱۱۳.....گرایش تربیتی.....۶-۴-۴
- ۱۱۳.....گرایش فقهی.....۷-۴-۴
- ۱۱۴.....گرایش ادبی.....۸-۴-۴
- ۱۱۴.....بررسی گرایش تفسیر قرآن مهر.....
- ۱۱۶.....نتیجه ی فصل.....
- ۱۱۷.....نتایج و دستاوردهای تحقیق.....
- ۱۱۹.....فهرست منابع.....
- ۱۲۳.....چکیده عربی.....
- ۱۲۴.....چکیده انگلیسی.....

مقدمه

قرآن کریم پیام آسمانی است که خدای متعال برای راهنمایی بشر فرو فرستاده است تا در آن تفکر کند، سفره‌ای الهی که تا رستاخیز گسترده است، پیامی جاویدان برای همه‌ی زمان‌ها و همه‌ی مکان‌ها و همه‌ی انسان‌ها که برای هر نسل مطلبی تازه به ارمغان می‌آورد.

این قرآن هدایت است از گمراهی، و بینایی است از کوری، و نگاهدار است از لغزش‌ها، و نور است در تاریکی. ریسمانی است کشیده از آسمان تا زمین، شگفتی‌هایش، پایان و تازگی‌هایش کهنگی ندارد.^۱ پیام او حیات بخشیدن است و دعوت به ساختن انسانی دارد که از قید تعلق‌های مادی وارسته باشد. انسان برتر، که دعوت به حق و صبر کند، تا هم خود "انسان قرآنی" شود و هم از جمع چنین افرادی، جامعه‌ای از بهترین انسانها پدید آید. جامعه‌ای که عدل، نیکی، رحمت، کرامت انسانی، وفا، صداقت در آن مستقر باشد و منکر، جهل، ضلالت، ستم و سوء اخلاق در آن ریشه کن شود.

آری پیام قرآن در یک کلمه، هدایت به سمت خیر و نور و رحمت و رفع هر گونه ظلمت است. ولی بهره‌برداری از این کلام الهی، نیازمند فراهم آمدن مقدمات و شرایطی است و با رشد خرد انسانی و پیشرفت دانش‌های بشری، در هر عصر توضیح‌ها و تفسیرهای جدیدی می‌طلبد، تا نقاب از چهره‌ی قرآن گشوده شود و نسل نو بتواند پیام مناسب خویش را دریابد و آیات آن را بر نیازها، موضوعات و مصادیق عصر خود تطبیق کند. از علامه طباطبایی، مفسر بزرگ قرآن، حکایت شده که قرآن در هر دو سال یک بار نیازمند تفسیر جدیدی است.

تفسیر قرآن مهر از جمله تفاسیر نگارش یافته در سال‌های اخیر می‌باشد، که مفسر آن، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، تلاش و اهتمام خود را بر آن گذاشته که، مطالب قرآن را بازخوانی، بازیابی، تحلیل، ساماندهی و به صورت نوین عرضه کند، تا نسل جوان عصر ما بتوانند از آن بهتر بهره ببرند. این تفسیر هم چون تفاسیر دیگر مبانی و روش خاص خود را دارد؛ امیدوارم بتوانم در این تحقیق، روش تفسیری او را چنان که هست، با بهره‌گیری از شواهد موجود در این تفسیر به رشته تحریر در آورم.

۱- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی. ترجمه علی اکبر غفاری. تهران. دارالکتب الاسلامیه. نوزدهم. ۱۳۶۴ ش. ج ۱.

کلیات تحقیق:

بیان مسأله

سوابق و پیشینه موضوع

سؤالات

فرضیه ها

هدف ها و ضرورت ها

جنبه های نو آوری

روش تحقیق

بیان مسأله:

از آنجایی که مفسران در هر دوره، بنابر برداشت خود از آیات قرآن، برای تبیین بهتر آنها و رساندن مقصود اصلی خداوند، آیات الهی را تفسیر می کنند؛ مفسران و اندیشمندان عصر حاضر نیز، هر کدام با رویکرد و نگرشی که نسبت به قرآن کریم داشته اند، تفسیری از آن را ارائه کرده اند؛ که از آن جمله می توان «تفسیر قرآن مهر» را نام برد.

ما در این تحقیق برآنیم تفسیر قرآن مهر را، که یکی از تفاسیر معاصر است و دکتر محمد رضایی اصفهانی در طی سالیان متمادی، پس از یک رشته مطالعات دقیق در زمینه ی تفسیر قرآن کریم، به شکل روان، با نثری شیوا و ساده و مورد استفاده ی عام به تحریر در آورده است؛ از لحاظ مبانی، قواعد، منابع، روش ها و گرایش های تفسیری مورد بررسی قرار دهیم، تا بر ما روشن شود این تفسیر بر اساس چه شیوه های فکری شکل گرفته، بر چه مبنا و مقرراتی بنا نهاده شده است و بیشتر از چه منابعی برای تبیین بهتر آیات در آن استفاده شده است؟ گفتنی است که این تفسیر در ده جلد به چاپ رسیده است.

سوابق و پیشینه ی علمی موضوع:

با توجه به اینکه در سال های اخیر، پژوهش های زیادی در رابطه با کتب تفسیری جدید انجام یافته است، اما طی کاوش های نگارنده روشن شد که در مورد این تفسیر «تفسیر قرآن مهر»، هیچ پژوهش مستقلی اعم از کتاب، پایان نامه و مقاله صورت نگرفته است.

سؤال های تحقیقی:

۱. مبانی تفسیر قرآن مهر کدام اند؟
۲. در کتاب تفسیری قرآن مهر، از چه روش تفسیری استفاده شده است؟
۳. قواعد تفسیری این تفسیر کدام است؟
۴. گرایش تفسیری این تفسیر چیست؟

فرضیه های قابل بررسی:

۱. مبنا ی مفسر، بیان جنبه ی هدایتگری قرآن است.
۲. در بدو امر به نظرمی رسد تفسیر قرآن مهر از تفاسیر اجتهادی است.

۳. مفسر در تفسیر آیات از روایات و شأن نزول مدد جسته و از ارائه ی بحث لغت، بلاغت و مباحث عقلی به صورت پیچیده پرهیز کرده است.

۴. گرایش و مشرب این تفسیر کلامی-تربیتی است.

هدف ها و ضرورت ها:

۱. شناساندن بیشتر تفاسیر معاصر، علی الخصوص تفسیر قرآن مهر به مخاطبان قرآن کریم

۲. معرفی مفسران جدید و بررسی دیدگاه های فکری آنها؛ به منظور مراجعه ی مخاطبان با شناخت بیشتر به این تفاسیر.

روش تحقیق:

با توجه به اینکه منبع اصلی برای این تحقیق کلام الهی، تفاسیر، کتب روش شناسی و قرآن شناختی است و با توجه به اهداف و ماهیت موضوع تحقیق روش کتابخانه ای برای بررسی اهداف و سوالات این تحقیق مناسب می باشد، و برای اجرای این تحقیق، از میان روشهای اسنادی، عرصه ای و کتابخانه ای، مناسب ترین روش همان روش کتابخانه ای می باشد، لذا روش بکار رفته در این تحقیق کتابخانه ای است؛ که از طریق فیش برداری صورت گرفته است. از آنجایی که ماهیت تحقیق کتابخانه ای است برای تحلیل اطلاعات بدست آمده از طریق فیش برداری از روش تحقیق تحلیلی، توصیفی استفاده شده است. و براساس روش تحلیلی، توصیفی، از نظریات علماء و آراء مفسرین در موضوع استفاده شده است و سعی شده است که از آراء و نظریات شخصی پرهیز شود.

جنبه های نوآوری

محورهای مطرح شده در سؤالات پیشنهادی، در قالب کتاب، مقالات یا پایان نامه ی مستقل، مورد بحث و بررسی قرار نگرفته است و پایان نامه ی حاضر از این حیث جدید، و بدون پیشینه ی مستقل می باشد.

فصل اول:

مبانی موضوع

۱-۱. معرفی مؤلف تفسیر قرآن مهر

پژوهش و تحقیق در رابطه با تألیفات و آثار نویسندگان نشان می دهد که، آثار و تألیفات آنان به میزان زیادی بر گرفته از آراء و اندیشه های آنان بوده است، و در بیشتر مواقع این تأثیر از فضا و عصری بوده، که در آن می زیسته اند، و مفسران و تفاسیر آنان نیز جدای از این مسأله نیست.

از طرف دیگر، با توجه به این مسأله که، قدم اول در روش شناسی یک تفسیر، بررسی اجمالی رویکردها و اندیشه های مفسر و شرایط و فضای فکری و فرهنگی جامعه ای می باشد که در آن زندگی می کند؛^۱ لذا آنچه در این بخش می آید، شرحی اجمالی از زندگینامه مفسر قرآن مهر، و تحصیلات و فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می باشد.

۱-۱-۱. زندگی نامه علمی

دکتر محمد علی رضائی اصفهانی در اول اردیبهشت سال ۱۳۴۱ شمسی در خانواده ای مذهبی در رهنان اصفهان متولد شد. در سال ۱۳۶۰ به دفاع از اسلام و مهین پرداخت و در سال ۱۳۶۱ وارد حوزه علمیه اصفهان (مدرسه ذوالفقار) گردید و تا دوره سطح عالی و یک سال خارج را در آن حوزه گذراند، سپس در سال ۱۳۶۹ وارد حوزه علمیه قم گردید و به مدت ده سال در درس خارج اساتیدی همچون آیات عظام فاضل لنکرانی، مکارم شیرازی، معرفت، صالحی مازندرانی و وحید خراسانی حاضر شد. و موفق به گذراندن پایان نامه سطح چهارم حوزه (دکتری فقه) شدند و هم زمان سطح چهارم رشته تخصصی تفسیر حوزه علمیه قم و دکتری علوم قرآن و حدیث واحد تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی را به پایان رساندند.^۲

۱-۱-۲. فعالیت های علمی

۱- عضویت در هیأت علمی جامعه المصطفی (ص) العالمیه و تدریس تفسیر و علوم قرآنی در حوزه ها و دانشگاه ها.

۲- نگارش بیش از پنجاه کتاب و شصت مقاله (لیست آنها پیوست است) که برخی مقالات در همایش های ملی و بین المللی حایز رتبه برتر شده و بسیاری در مجلات علمی داخل و خارج چاپ شده است.

^۱. نگارنده

^۲. برداشت از: نرم افزار «آثار مکتوب دکتر رضایی اصفهانی»، مرکز تحقیقات کامپیوتری نور

۳- نگارش و انتشار نخستین ترجمه جمعی قرآن، با همکاری گروهی از اساتید حوزه و دانشگاه در سال ۱۳۸۴ که حاصل ۱۰/۰۰۰ ساعت کار علمی و ۶۰۰ جلسه بحث جمعی بود و مورد استقبال قرآن پژوهان کشور قرار گرفت.

۴- تأسیس نخستین انجمن علمی قرآن پژوهی حوزه علمیه قم با همکاری اساتید حوزه و دانشگاه در سال ۱۳۸۲ ش.

۵- اجرای برنامه‌های تلویزیونی (از جمله ۱۱۴ برنامه سیمای سوره‌ها و تفسیر سوره‌های لقمان، یوسف، حدید و ... برنامه‌های رادیویی (چهار سال تفسیر تحت عنوان شمیم رحمت) و پرسش و پاسخ‌های قرآنی رادیو معارف (دو سال) و نیز برنامه تبیان رادیو معارف در زمینه مباحث میان‌رشته‌ای قرآن و علم که ادامه دارد.

اجرای برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی فوق در راستای تبلیغ علمی و ترویج فرهنگ قرآن در داخل و خارج صورت گرفت و منتهی به دریافت جایزه مبلغ برتر صدا و سیما در سال ۱۳۸۶ شد.

۶- تأسیس نخستین مرکز پژوهشی قرآنی کشور که با رعایت استانداردهای لازم به ثبت وزارت علوم رسید (سال ۱۳۸۳ ش) این مرکز تحت عنوان «مرکز تحقیقات قرآن کریم المهدی» با همکاری ۹ نفر از اساتید حوزه و دانشگاه با دو گروه «قرآن و علم» و «قرآن و مستشرقین» تأسیس شد و تاکنون طی سه سال فعالیت بیش از ۵۰ جلد کتاب و مجله منتشر کرده است و واحد تخصصی پاسخ به پرسش‌ها و شبهات قرآنی آن برای اساتید و دانشجویان و طلاب راه‌اندازی شده است و در سال ۱۳۸۷ به عنوان مرکز برگزیده همایش اهل قلم معرفی شد.

۷- برنامه‌ریزی کارشناسی علوم قرآن و حدیث جامعه المصطفی (ص) العالمیه که با نگاهی نو انجام دادند که به تصویب وزارت علوم رسید و در حال اجرا است. در ادامه برنامه‌ریزی کارشناسی ارشد در رشته فوق و تقسیم آن به سه رشته «تفسیر و علوم قرآن»- «علوم حدیث»- «علوم و فنون قرائات» را انجام دادند که به تصویب وزارت علوم رسید.

همچنین برنامه‌ریزی و پایه‌گذاری رشته‌های جدید دکتری از جمله؛ «تفسیر تطبیقی»، «علوم حدیث تطبیقی»، «قرآن و مستشرقان» و «قرآن و علوم» با ده گرایش که بعد از تصویب در وزارت علوم، سه رشته آن به مرحله اجرا رسیده است.

۸- توجه به مباحث بین رشته‌ای قرآن و علوم:

۸/۱- بیش از یک دهه تلاش علمی خستگی‌ناپذیر (۱۳۷۴-۱۳۸۷ ش) برای تبدیل مطالعات میان رشته‌ای به یک جریان علمی

۸/۲- نگارش چندین جلد کتاب (از جمله پژوهشی در اعجاز علمی قرآن) و ده‌ها مقاله در این زمینه.

۹- راه‌اندازی مجله تخصصی «قرآن پژوهی خاورشناسان» (قرآن و مستشرقان) از سال ۱۳۸۶ ش که در راستای دفاع از قرآن در برابر تهاجم برخی مستشرقان به قرآن سامان یافت.^۱

۲-۱. معرفی تفسیر قرآن مهر

ابتدا تفسیر قرآن مهر را به طور اجمالی توصیف می‌کنیم؛ سپس ویژگی‌ها و ساختار و مراحل اجرایی آن را بررسی خواهیم کرد:

۱-۲-۱. توصیف کلی تفسیر قرآن مهر

تفسیر قرآن مهر، اثری است از دکتر محمد علی رضائی اصفهانی که در سال‌های اخیر نگارش یافته، و از سال ۱۳۷۸ ترجمه و تفسیر مقدماتی آن شروع شده و هسته‌ی اولیه‌ی تفسیر تشکیل یافته و سرانجام در سال ۱۳۸۵ به پایان رسیده است.

این تفسیر به زبان فارسی، در ده جلد به چاپ رسیده است و در بردارنده‌ی تمامی آیات قرآن است. دکتر رضائی اصفهانی در تفسیر خود، مطالب قرآن را به صورتی نوین، و متناسب با افکار و بینش‌ها و نیازهای جوانان عرضه کرده است، تا نسل جوان عصر حاضر بتواند از آن بهتر بهره‌برند.

در تفسیر آیات از روایات و بحث‌های تاریخی و شأن نزول مدد جسته و در مواردی که لازم بوده است به مباحث علمی به شکل روان پرداخته، و از بحث‌های لغت، بلاغت، و مباحث عقلی در شکل فنی آن، پرهیز کرده است. همچنین پیام آیات قرآن را در قالب‌های هدایتی و تربیتی نشان داده است.^۲

۲-۲-۱. ساختار تفسیر

هر تفسیر قرآنی دارای ساختار، روش، منابع و مخاطبان خاصی است که ویژگی‌های آن تفسیر را شکل می‌دهد. شناخت این موارد می‌تواند در استفاده از آن تفسیر و داوری در مورد آن مفید باشد:

^۱ . برداشت از: برداشت از: نرم افزار «آثار مکتوب دکتر رضایی اصفهانی»، مرکز تحقیقات کامپیوتری نور

^۲ . برداشت نگارنده از: مطالب تفسیر قرآن مهر و مشخصات این تفسیر در مقدمه جلد اول آن

الف) نمای کلی هر آیه

این نما به صورت مقدمه‌ای یک سطری، قبل از هر آیه بیان می‌شود که موضوع یا موضوعات اصلی آیه را بیان می‌کند.

ب) ترجمه‌ای دقیق و برابر از قرآن

ترجمه‌ای که براساس روش جمله به جمله (هسته به هسته) و در کمال دقت است و تلاش شده که حتی حرفی از قرآن بدون ترجمه نماند و در همان حال، پیام‌رسانی و روانی مطلب حفظ شود. در این زمینه به حدود ۲۰ ترجمه‌ی مشهور توجه، و از واژگان آن‌ها استفاده شده است.^۱

ج) سبب نزول (در صورتی که آیه سبب نزول داشته باشد)

مقصود از سبب نزول، واقعه یا حادثه یا پرسشی است که به دنبال آن، آیه یا آیاتی فرود آمده است. از آن‌جا که معمولاً سبب نزول‌ها سند روایی معتبر ندارد، از آن‌ها به عنوان مؤید و شاهد برای روشن شدن فضای تاریخی و جغرافیایی نزول آیه استفاده می‌شود.

البته یادآوری این نکته لازم است که معمولاً سبب نزول‌ها موجب انحصار معنای آیه در مورد خاص نمی‌شود (مگر در مواردی اندک، هم‌چون آیه‌ی تطهیر)، ولی به فهم و تفسیر آیات کمک می‌کند.

د) نکات و اشارات

مقصود از این عنوان، «نکات» استفاده شده از الفاظ و ترکیبات آیه با توجه به لغت، سیاق، شأن نزول، تاریخ، احادیث، آیات دیگر قرآن، قراین عقلی، علوم قطعی تجربی و علوم قرآن است. این عنوان از حدیث امام سجاد علیه السلام و امام صادق علیه السلام الهام گرفته شده است، که از ایشان حکایت شده است:

(کتاب الله عزوجل على أربعة أشياء: على العبارة والاشارة واللطائف والحقائق، فالعبارة للعوام والاشارة للنخوص و اللطائف للأولياء والحقائق للأنبياء)^۲؛ «کتاب خدا (قرآن) بر چهار چیز است: عبارت،

^۱ برداشت از: رضایی اصفهانی، محمد علی، تفسیر قرآن مهر، ج ۱، ص ۱۱۰

^۲ مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، ترجمه محمد حسین شریفی، تهران، المکتبه الإسلامیه، بیست و نهم، ۱۴۰۸ق، ج ۹۲،